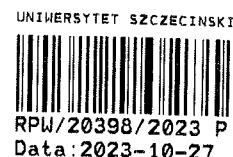

dr hab. Grzegorz Kotliński, prof. UE w Poznaniu
Katedra Pieniądza i Bankowości
Wydział Ekonomii, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Poznań, 14 września 2023

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pana magistra **Piotra Borkowskiego**

pt. „**Rozwój rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce w warunkach współczesnych rozwiązań technologicznych**” napisanej pod kierunkiem naukowym Pani **dr hab. Anny Bery, prof. US** z pomocą Pani **dr Natalii Marskiej-Dzioba** (promotor pomocniczej)

1) Uwagi ogólne

Przedkładana do recenzji rozprawa doktorska przygotowana przez Pana magistra Piotra Borkowskiego dotyczy problemów, wokół których od ponad dwóch dekad toczy się ożywiona dyskusja w środowisku naukowym i wśród osób zajmujących się kształtowaniem strategii działalności instytucji finansowych w tym, w szczególności, działających w Polsce instytucji pośrednictwa kredytowego. Rozwój technologii informacyjnych stawia je wobec wyzwań sprostania szybkiemu postępowi technicznemu, przejawiającemu się między innymi w rozwoju technologii umożliwiających zasięganie informacji, porównywanie ich oraz wykorzystywanie w aktywnej formie do sprzedaży konkretnych usług i produktów finansowych (w tym pożyczek i kredytów). Oceniana rozprawa doktorska wpisuje się w nurt opracowań dotyczących wpływu zdobyczy technologii informacyjnych na działalność banków i innych pokrewnych im pośredników, zajmujących się aktywną sprzedażą usług finansowych. Dysertacja jest napisana ze świadomością wagi i znaczenia opisywanych pojęć oraz zjawisk. Autor swobodnie operuje skomplikowanymi niekiedy pojęciami technicznymi i szeroko rozpatruje rozmaite wątki i zagadnienia, z którymi łączy się stosowanie technologii w pośrednictwie kredytowym i we współczesnej bankowości. A jest ich rzeczywiście wiele – od kwestii poprawy dostępu do informacji o warunkach udzielania pożyczek i kredytów, poprzez ułatwianie negocjacji i konsultacji kredytowych, stosowanie porównywarek internetowych do zachęcania klientów do zakupów konkretnych rozwiązań, poprzez przeciwdziałanie wykluczeniu finansowemu pewnych kręgów naszego społeczeństwa, po wpływ innowacji technologicznych na sytuację finansową wybranych konkretnych instytucji pośrednictwa kredytowego. Autor nie pominął także opisu całościowych konsekwencji finansowych i pozafinansowych dla całego sektora pośrednictwa finansowego w Polsce.

Staraniem Autora było, aby przedłożona do recenzji rozprawa doktorska miała charakter monograficzny. Nie do końca się ten zamiar powiódł, ponieważ jest to dzieło bardzo obszerne i zawiera kilka wątków pobocznych. Nie zmienia to jednak faktu, że całość jest pogłębionym studium

teoretyczno-empirycznym, obejmującym 251 stron maszynopisu (o ile liczyć tekst dysertacji, razem z dodatkami to zajmuje ona w całości 284 strony!). Praca złożona jest ze: wstępu, 6 rozdziałów oraz zakończenia zawierającego skrupulatnie sporządzony rejestr kolejnych wniosków, koniecznych spisów oraz 3 załączników, zawierających m. in. pytania zawarte w kwestionariuszu ankietowym, przeprowadzanych przez Autora badań. W pracy umieszczono 48 tabel i 57 rysunków (które niekiedy są wykresami lub schematami, a w ocenianej pracy zostały zaliczone do rysunków).

Dysertację kończy wykaz bibliografii obejmujący rozbudowany spis wykorzystanych pozycji, będący efektem autorskiego wyboru dostępnych źródeł. Zawiera on 273 pozycje, z czego opracowania książkowe oraz artykuły stanowią 168 pozycji, rozmaite dokumenty (strony internetowe czy np. raporty) stanowią 73 pozycje, a akty prawne to 13 pozycji, pozostałe źródła – 19 pozycji. Wśród pierwszej kategorii są 3 pozycje własne Autora. W bibliografii przeważają pozycje polskojęzyczne, choć jest reprezentowana także literatura angielsko i niemieckojęzyczna. Z uwagi na wybrany temat rozprawy dobór literatury należy ocenić pozytywnie, choć można mu postawić dwa zarzuty – nieco razi liczna obecność pozycji o zdecydowanie publicystycznym charakterze, to po pierwsze, a po drugie, Autor nie wzbrania się przed przytaczaniem pozycji podręcznikowych, lub wręcz materiałów dydaktycznych, co niepotrzebnie obniża wagę dokumentacji bibliograficznej.

2) CEL, HIPOTEZY PRACY

Praca posiada tytuł. Brzmi on: **„Rozwój rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce w warunkach współczesnych rozwiązań technologicznych”**. Autor przedstawił we wstępie (str. 9) cel pracy (cel główny). Jest nim według Jego słów: „... *ukazanie skali użyteczności systemu (porównywarłki internetowej) oraz próba budowy modelu ekonomiczno-finansowych czynników i stref wpływających na rozwój rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem zmian wywołanych przez pandemię COVID-19*”. Obok celu głównego Autor przyjął następujące cele szczegółowe (4):

1. (C1): *Określenie miejsca nowych technologii w sektorze pośrednictwa kredytowego w Polsce na tle dyscypliny ekonomia i finanse.*
2. (C2): *Identyfikacja technologicznych narzędzi wykorzystywanych przez instytucje pośrednictwa kredytowego w Polsce (w szerokim znaczeniu) oraz ich charakterystyka.*
3. (C3): *Określenie stopnia wpływu nowoczesnej technologii na rozwój sektora pośrednictwa kredytowego w Polsce.*
4. (C4): *Skonstruowanie czterech modeli scenariuszy rozwoju rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce do 2025 r.*

Kierując się podanymi celami Autor sformułował następujące hipotezy badawcze:

Hipoteza 1 (H1): W spółkach pośrednictwa kredytowego, które ukierunkowane są na aktywne

korzystanie i/lub wprowadzanie nowoczesnych rozwiązań technologicznych, średni całkowity przychód spółki na jednego zatrudnionego eksperta jest wyższy niż w spółkach, które są nieukierunkowane na nowoczesne technologie.

Hipoteza 2 (H2): Porównywarki kredytowe są użytecznym i wykorzystywanym narzędziem przez ekspertów kredytowych na rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce

Hipoteza 3 (H3): Pandemia COVID-19 miał wpływ na przyspieszenie rozwoju rynku pośrednictwa kredytowego i uwypukla potrzeby technologiczne w tej części gałęzi gospodarki.

Co więcej, jak Autor podaje we Wstępie: „... w ramach przeprowadzonych badań dążono do uzyskania odpowiedzi (...) na pytanie badawcze (PB): Czy nowoczesne rozwiązania technologiczne są głównym czynnikiem rozwoju rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce?”. To oczywiście, że tak obszerne zamierzenia kryjące się za celami i hipotezami wymusiły przyjęcie złożonego i skomplikowanego planu badawczego. Autor przedstawił te zamierzenia i zrealizowane badania na schematach (rysunkach i tabelach: W.1. (str. 11), tabela W.1. (str. 11), W.2. str. 12). Sporządzając ostatni z nich dokonał od razu podziału pracy na rozdziały teoretyczne, rozdział hybrydowy, rozdziały praktyczne. Podział ten będzie opisywany w dalszej części recenzji.

Zadaniem recenzenta jest nie tylko ocena prawidłowości metodologicznej tak skonstruowanego mechanizmu badawczego i formułowanych na jego podstawie wniosków, ale także jego spójności z tytułem i tekstem pracy. I tu powstaje kłopot. Jakkolwiek nie czytać celów rozprawy, celów pomocniczych, zadań badawczych i hipotez, to nie sposób oprzeć się wrażeniu, że nie tworzą one spójnej całości z tytułem, a częściowo nawet z treścią pracy. Dlaczego? Otóż dlatego, że tytuł jest dotyczy zagadnienia rynku i rozmija się z całym tak misternie zbudowanym układem celów i hipotez. Za to treść pracy jest znacznie obszerniejsza niż on to zapowiada. Jest to oczywiście niedociągnięcie, ale nie jest to zarzut istotny dla oceny merytorycznej całości pracy. Można się domyślać, jakie przyczyny spowodowały taką sytuację, ale na takie refleksje przyjdzie jeszcze w niniejszej recenzji czas.

3) OCENA WARSTWY BADAWCZEJ PRACY I ZASTOSOWANYCH METOD BADAWCZYCH

Powstała rozprawa prezentuje szeroko i zdradza rzadko spotykane wśród młodych naukowców pasje badawcze Autora. Sam najdobitniej przedstawia je w rozdziale 4, ale są one widoczne także w innych fragmentach – w rozdziale 3, 4 i w 5. W rozdziale 4 zaprezentowano aż 9 metod badawczych, całościowo przedstawionych graficznie na rysunku 4.15 (str. 169). Ciekawy jest także sposób przedstawienia rozważanych przez Autora metod badawczych, a już opis ich elementów, harmonogram i opis przeprowadzenia, prezentacja wyników dopełnia satysfakcji z lektury tych fragmentów pracy. Ten składnik pracy Doktoranta także należy uznać za Jego oryginalny wkład do nauki finansów. Jest z tym także jeden kłopot – nie sposób oprzeć się wrażeniu nadmiaru zastosowanych metod. Starczyłoby by

ich przynajmniej na drugą pracę tego rodzaju. Nie sposób jednak czynić z tego zarzutu, ponieważ wszelkie wątpliwości należy rozstrzygać na korzyść ocenianej pracy, a i uszanować należy wielki wysiłek włożony w odpowiednie zaplanowanie, przygotowanie, przeprowadzenie badań oraz opracowanie ich wyników. Badania na dodatek zaplanowano na okres w którym niespodziewanie rozwijała się pandemia COVID-19, czyli lata 2020 – 2022 (choć tak naprawdę jeszcze w 2023 jest zauważalna). Uważam, że przeprowadzenie z takim rozmachem zaplanowanych badań, tak bardzo odległymi od siebie metodami, jak obserwacja uczestnicząca i ankieta wśród członków władz spółek pośrednictwa kredytowego musi zasługiwać na uznanie, a jeżeli wziąć jeszcze pod uwagę doświadczenia pandemiczne, to jest to sukces, który sprawia, że zgłaszane wcześniej uwagi należy uznać za nie mające wpływu na ostateczną wysoką ocenę pracy. Zapewne pod presją tych trudności, Autor dołączył tematykę pandemii do koncepcji całej pracy (H3). Udało mu się ją udowodnić, ale akurat w tej części dysertacji, takie jest wrażenie recenzenta, nie widać tak wielkiej determinacji, jak w badaniach prowadzonych na inne tematy.

Podsumowując krótką ocenę metod badawczych, pochwały należy udzielić przede wszystkim wyjątkowo udanym próbom graficznego ich ujęcia, w postaci ich harmonogramu i innych elementów (schemat obserwacji uczestniczącej (rysunek 4.1, str. 157), wkład własny Autora w rozwój finansów (rysunek Z.1., str. 248), etc.). Umiejętność prezentowania graficznie swoich zamierzeń i osiągnięć to wyjątkowa cecha Pana magistra Piotra Borkowskiego, która sprawia, że z całkowitym spokojem należy oczekiwać dalszych Jego badań. Na pewno będą wielostronne, wieloaspektowe, skrupulatnie zaplanowane i zaprojektowane. Realizacja badań jest zawsze wielką niewiadomą, bo zależy od dobrej woli ich uczestników.

Oceniana dysertacja wypełnia lukę w literaturze polskojęzycznej, pozostając wolną od wad opracowań zbyt abstrakcyjnych i, należy to z całą mocą stwierdzić, nie służy potwierdzeniu tylko z góry założonych tez. Autor krok po kroku, samodzielnie lub korzystając ze wsparcia literatury, czy też wyników skrupulatnie zaplanowanych badań, dochodzi do kolejnych wniosków. To niewątpliwa zasługa Autora i konieczna do zauważenia zaleta dysertacji.

Konkludując tą część oceny pracy doktorskiej – jest to **ocena pozytywna** (a w przypadku umiejętności prezentacji graficznej postępów i osiągnięć badawczych wręcz wzorcowa). Z całą pewnością należy rozważyć odpowiednie przygotowanie przynajmniej tych fragmentów pracy i zgłosić je do opublikowania, oczywiście po okrojeniu jej treści.

4) OCENA KONSTRUKCJI I MERYTORYCZNEJ ZAWARTOŚCI ROZPRAWY

Przedkładaną do oceny pracę należy określić, jako teoretyczno-empiryczną. Zdaniem recenzenta Autorowi udało się nie dopuścić do dominacji warstwy teoretycznej nad empiryczną. Jest to duży atut i podnosi wartość merytoryczną pracy.

Autor dokonał systematyzacji pojęć pośrednictwa i doradztwa finansowego oraz kluczowych pojęć związanych z podobnymi rodzajami działalności. Jest to Jego niewątpliwy i oryginalny wkład do nauki finansów.

W polskojęzycznej literaturze z dziedziny ekonomii i finansów brakuje pozycji dotyczących tak zarysowanej tematyki sprowadzającej się do opisu rynku pośrednictwa kredytowego i stosowanych na nim technologii. Pionierskie pozycje na podobnie zarysowane tematy przygotowywał K. Waliszewski samodzielnie i we współpracy z A. Warchlewską. Ich prace nie odwoływały się jednak w sposób tak bezpośredni do praktyki rynku i funkcjonujących na nim podmiotów. Osiągnięcia Doktoranta doskonale uzupełniają dorobek wskazanych naukowców.

Praca Pana Piotra Borkowskiego składa się ze wstępu (liczącego 7 stron), sześciu rozdziałów (o wyrównanej objętości) oraz zakończenia zawierającego wnioski (liczącego 15 stron). Jest także *summary* w języku angielskim.

Wstęp Autor poświęcił na przedstawienie tematyki objętej koncepcją pracy i uzasadnienie wyboru jej tematu oraz przedstawienie celów i hipotez przyjętych w pracy. Jego treść opatrzone licznymi przypisami, uwiarygadniającymi przytaczane poglądy i fakty.

Rozdział 1 ma charakter teoretyczny i poświęcony został przedstawieniu aktualnego stanu dyskusji nad instytucjami pośrednictwa kredytowego na tle Nowej Ekonomii Instytucjonalnej. Autor wyraźnie rozdziela pośrednictwo kredytowe od doradztwa finansowego, choć potocznie te rodzaje działalności się utożsamia. W dalszej części tego rozdziału przedstawiono klasyfikację podmiotów po stronie podażowej rynku (z uwzględnieniem podziału rejestru prowadzonego przez KNF) oraz przedstawiono syntetycznie gospodarstwa domowe w kontekście ich roli na rynku usług finansowych. Autor na końcu rozdziału umieścił także syntetyczny opis miejsca technologii na rynku usług finansowych, szczególnie biorą pod uwagę ich aspekty użytkowe i efektywność.

W rozdziale 2 Autor opisał wykorzystanie nowych technologii przez instytucje pośrednictwa kredytowego w Polsce z perspektywy teoretycznej i praktycznej z uwzględnieniem aspektów prawnych regulujących ich działanie. Autor przeanalizował skalę i zakres wykorzystania nowoczesnych rozwiązań technologicznych, w tym innowacje wykorzystywane w codziennej pracy ekspertów kredytowych. Zwraca uwagę na te funkcje technologii, które przyczyniają się do rozwoju sektora pośrednictwa kredytowego. Rozdział zakończono zestawieniem instytucji pośrednictwa kredytowego w modelu anglosaskim i kontynentalnym charakterystycznych dla Wielkiej Brytanii i Niemiec.

Rozdział 3 Autor poświęcił przeglądowi wybranych wyników sprzedaży kredytów hipotecznych, gotówkowych i firmowych w kanale pośrednim przez spółki zrzeszone w Związku Firm Pośrednictwa Finansowego. Dokonano podziału spółek na technologiczne i nietechnologiczne oraz scharakteryzowano każdą z wybranych pod kątem profilu działalności, oferowanych produktów, banków partnerskich, liczby placówek i narzędzi technologicznych oraz wyników finansowych. Następnie Autor przeprowadził analizy horyzontalne i wertykalne, stosując złote i srebrne zasady bilansowe oraz oceniając kształtowanie się wskaźników rentowności kapitału własnego, aktywów i zysku netto. Ciekawy jest fragment w którym przedstawiono obliczenia, z których wynika, że spółki technologiczne (tzn. ukierunkowane na wykorzystanie technologii) osiągają wyższe niż nietechnologiczne wyniki sprzedaży na jednego eksperta kredytowego, co potwierdza pierwszą przyjętą hipotezę (H1). Tak przedstawiony rozdział 3 Autor uznał, o ile dobrze odczytywane są Jego intencje, jako rozdział hybrydowy (niewątpliwie przynajmniej duża jego część ma charakter empiryczny).

Rozdział 4 w całości poświęcony jest metodyce badań (więc ma charakter metodyczny). Przytoczono w nim ponownie cel, hipotezy oraz problem badawczy pracy. Zestawiono okresy w których realizowano poszczególne etapy badań. Przedstawiono model Saunders Research Onion (rysunek 4.2., str. 138)), od którego rozpoczęto pracę nad doбором metod badawczych. Wskazano wybrane metody badawcze, które następnie scharakteryzowano i opisano. Każde postępowanie badawcze zostało przedstawione w formie graficznej, przedstawiono ich wspólny harmonogram (rysunek 4.1., str. 136). Cykl przeprowadzonych badań został podsumowany przez graficzny proces postępowania badawczego (rysunek 4.15, str. 169).

Rozdział 5 został określony jako empiryczny. Skupiono w nim uwagę na określeniu potencjału technologii mających znaczenie w sektorze pośrednictwa kredytowego. Autor, kierując się zapewne celem pracy, skoncentrował uwagę na porównywaniu kredytowej - jako narzędziu nadrzędnemu nad innymi. Przyznano jej strategiczną pozycję w układzie kartezyjskim poprzedzoną dokładną analizą SWOT oraz zestawiono kluczowe cechy czterech podobnych aplikacji wspomagających pośrednictwo kredytowe w Polsce.

Dokonano ilościowej analizy i oceny użyteczności porównywarki kredytowej za pomocą modelu SUS. Zaprezentowano wyniki badania pilotażowego oraz badania właściwego, które potwierdziły drugą hipotezę przyjętą w pracy - H2 - że narzędzie to może być uznane za użyteczne i jest chętnie wykorzystywane w codziennej pracy przez ekspertów kredytowych.

Autor dokonał także jakościowej analizy i oceny porównywarki kredytowej za pomocą wyników obserwacji uczestniczącej oraz wywiadów z ekspertami kredytowymi. Uzyskane wyniki wskazują na wyraźne zmiany w sektorze finansowym, które wzbierały na sile w kierunku wzrostu wykorzystania technologii i digitalizacji procesów, potwierdzając tym samym hipotezę (H3).

Rozdział 6 Autor określił podobnie, jako teoretyczny i stanowi Jego zdaniem kluczowy punkt w dysertacji. Przedstawiono w nim chronologicznie czynniki wpływające na rozwój rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce (które zostały wskazane przez ekspertów kredytowych). Dodatkowo podjęto próbę budowy modelu czynników i stref ekonomiczno-finansowych mających największy wpływ na rozwój spółek pośrednictwa kredytowego w Polsce, w oparciu o obszary z analizy PEST (P - *strefa polityczna*, E - *strefa ekonomiczno-gospodarcza*, S - *strefa społeczno-kulturowa*, T - *strefa technologiczno-techniczna*) rozbudowane o obszar L - *prawno-regulacyjny*.

Praca prezentuje stan prawny na dzień 31 marca 2023 roku.

Ostatnim fragmentem pracy jest zakończenie które zawiera w zamyśle Autora wnioski. Liczy ono 15 stron. Zawarto w nim bardzo rozbudowany zestaw wniosków. Jest ich aż 16 (są to właściwie wątki wniosków) wynikające z przeglądu literatury światowej i polskiej oraz z przeprowadzonych badań. Autor wiele z nich dodatkowo wzbogacił uwagami istotnymi z punktu widzenia podmiotów, które interesowały Autora. Zawierają one zarówno trafne spostrzeżenia natury ogólnej, jak i bardzo szczegółowe, ale cenne, wskazówki. Autor nie byłby sobą gdyby nie dołożył, w sposób zamierzony, kilku stwierdzeń inspirujących do dyskusji. Treść przynajmniej kilku z nich jest istotna dla oceny oryginalności wkładu Doktoranta, dlatego wybrane, zostaną opisane szczegółowo.

Wniosek nr 2 odnosi się do wybranych, wyraźnie wskazanych technologii, wdrażanych w okresie badawczym – tożsamym z okresem pandemii COVID-19. Autor słusznie zauważa, że stały się one obecnie wartością dodaną dla całego sektora finansowego. Warto podnieść, że tak naprawdę także i poza wskazanym sektorem, niektóre z nich funkcjonują całkiem udanie. Sprawia to, że stosowanie opisanych technologii podwyższa wymagania klientów wobec wszystkich uczestników e-rynków. Autor słusznie chwali się matrycą współczesnych rozwiązań technologicznych stosowanych w codziennej pracy przez ekspertów kredytowych. Jest to niewątpliwie oryginalny wkład Autora w rozwój finansów.

Wniosek nr 3 – kieruje uwagę czytelnika w stronę funkcji spełnianych przez technologie w rozwoju pośrednictwa kredytowego. Autor wskazuje ich pięć: geograficzna, automatyzacyjna, redukcyjna, konkurencyjna, współpracy. Ich nazwy są może dyskusyjne, ale intencja Autora jest jak najbardziej słuszna. Uważam, że przynajmniej jedna z funkcji powinna się też odnosić do procesów obsługi klientów, bo choć korzyści klientów są oczywiste, to jednak warto je zwerbalizować i dodać do funkcji postrzeganych tylko z punktu widzenia ekspertów kredytowych. Ponownie uważam ten wniosek za ważny i oryginalny wkład.

Wniosek nr 4 kieruje uwagę czytelnika w stronę struktury rynku kredytów sprzedanych przez spółki pośrednictwa kredytowego. Autor udowadnia dominację na nim kredytów hipotecznych. Przytaczana jest proporcja 10:1.

Wniosek nr 5. Kolejna proporcja - 75:25 na rzecz sprzedaży kredytów hipotecznych przez pośredników, to na koniec obserwowanego okresu miara dominacji pośredników nad tradycyjnymi kanałami sprzedaży. Kolejny wniosek wart uwagi – wkład Autora.

Wniosek nr 6 odnosi się do wzrostu zainteresowania klientów kredytami hipotecznymi w trakcie pandemii COVID-19. Autor wiąże to zjawisko z konsekwencjami decyzji RPP. Ich konsekwencje są nam już obecnie znane.

Wniosek nr 7 - kieruje uwagę Czytelników w stronę podziału wybranych do obserwacji spółek, na „technologiczne” i „nietechnologiczne”. Autor udowadnia rynkowy tryumf pierwszej grupy. To także oryginalny wkład Autora do finansów.

Wniosek nr 8 – dotyczy porównywarek kredytowych – czyli narzędzi ujętych w celu głównym pracy. Korzystając z układu kartezjańskiego Autor udowadnia, że jedna z nich jest rozwiązaniem najkorzystniejszym (obszar *maxi-maxi*). Daje to poważny atut konkurencyjny podmiotom, które z takiego narzędzia korzystają.

Wniosek nr 9 – ma najbardziej praktyczny wymiar z dotychczas opisywanych. Jest sporządzony na podstawie wyników badania w formie obserwacji uczestniczącej. Autor wskazuje w nim technologie korzystne dla klientów, ekspertów i dla banków. Udowadnia tym samym rosnące uzależnienie wszystkich trzech kategorii uczestników rynku od technologii.

Wniosek nr 10 i 11 (powtarzają się!) – wynika z autorskiego badania skali użyteczności wybranej porównywarki kredytowej. W modelu SUS uzyskała ona ogólny wynik na poziomie 76 pkt, choć był zróżnicowany pod względem *usability* i *learnability* (83 pkt i 73 pkt). Wniosek wpisuje się do oryginalnego wkładu Autora w rozwój finansów.

Wniosek nr 15 – Autor opracował graficzny model kluczowych ekonomicznych czynników i stref wpływających na rozwój rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce. Wyróżniono w nim 5 wiodących czynników: digitalizację procesu kredytowego, jakość obsługi klienta, kompleksowość oferty pośrednika kredytowego technologia, czas pozyskania finansowania dla klienta oraz wskazano na dwie kluczowe strefy: T- technologiczno-techniczną i E – ekonomiczno-gospodarczą (do dyskusji co te nazwy oznaczają(?)). Kolejny punkt oryginalny.

Wniosek nr 16 – Autor opracował cztery scenariusze rozwoju rynku pośrednictwa kredytowego do roku 2025. Powstały one na podstawie badania w formie indagowania członków władz spółek pośrednictwa kredytowego. Są to: scenariusz optymistyczny, pesymistyczny, prawdopodobny i niespodziankowy. Każdy z nich jest inspiracją do dyskusji nad przyszłością opisywanego rynku, ale pozostaje pytanie, co jeżeli w przyszłości okaże się, że prawo Murphy’ego ma zastosowanie i w tym sektorze rynku finansowego?

Pozostałe wnioski są także słuszne, ale pominięto ich opis aby nie wydłużać nadmiernie tekstu recenzji.

Wnioski w liczbie 16 nie zamykają jednak zakończenia, ponieważ ich dopełnieniem jest jeszcze niekrótką refleksja Autora nad realizacją pytania badawczego i co może zaskakiwać, zauważa On krytycznie, że czynniki technologiczne odgrywają kluczowe role w rozwoju rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce, ale jednak należy pamiętać także o ludziach. To wbrew pozorom bardzo ważny wniosek, który wyznacza przyszłe, potencjalne obszary badawcze, o ile Doktorant, będzie chciał się nimi zająć. Nie można i tego – w praktyce wniosku nr 17 – nie dodać do oryginalnego wkładu.

Zakończenie zamknięto graficznym zestawieniem wkładu Autora w rozwój finansów. W większości (prawie w całości) zgadza się ono z ocenami przytoczonymi w tej recenzji. Świadczy to o dobrym odczytaniu intencji Autora przez recenzenta. Choć należy przyznać, że lektura dysertacji nie jest przedsięwzięciem łatwym.

Tak jak to się robi tradycyjnie zakończenie zawiera wnioski. Od pracy takiego rodzaju jak oceniania, należy się jednak spodziewać także celnych rekomendacji. Jest to jedyna rzecz jakiej brak razi recenzenta. Można się domyślać ich treści, ale członkowie władz krajowych spółek pośrednictwa kredytowego na pewno ucieszyliby się z syntetycznego zestawu rekomendacji i ostrzeżeń. Warto wskazaną lukę wypełnić myśląc o ewentualnej publikacji pracy w całości, czy we fragmentach.

Inaczej niż to się czasami spotyka w innych pracach awansowych ten fragment pracy nie sprawia wrażenia dopisanego „tuż” przed jej zakończeniem i zawiera myśli sformułowane nie „na gorąco”, lecz powstałe na skutek rozważnego przemyślenia materiałów prezentowanych w pracy. Są one zbieżne z wiedzą przekazywaną sobie przez środowisko osób zajmujących się wdrażaniem innowacji w polskich finansach, co sprawia, że nie sposób się z nimi, nie zgadzać.

Powracając do oceny konstrukcji dysertacji należy zauważyć, że Autor posługując się tradycyjnym sposobem sporządzania tzw. przypisów dolnych zamieścił ich w całej pracy dokładnie 319, co przy liczbie stron tekstu około 250, sprawia, że przeciętnie na stronę rozprawy przypada ponad 1 przypis. Świadczy to zdaniem recenzenta o dużej trosce Autora o szczegółowe dokumentowanie przytaczanych treści i powiązanie ich z publikacjami źródłowymi ujętymi w bibliografii, tym bardziej, że w wielu jej fragmentach, opartych na interpretacji wyników badań, przypisów po prostu nie ma.

Ocena rozprawy doktorskiej musi z natury rzeczy skupiać się na stronie merytorycznej. Dobre zwyczaje nakazują jednak uwzględnianie także ocen jej strony formalnej oraz koncepcyjnej. **Ocena merytoryczna** jest wysoce **pozytywna**, ponieważ zgodnie z wymogami ustawy rozwiązano problem badawczy. Ocena druga (strona formalna) jest także jednoznacznie pozytywna. Autor przygotował tekst rozprawy zachowując współcześnie stawiane wymogi formalne. Co prawda są takie fragmenty pracy, które się powtarzają (np. cele pracy), ale łatwo to wyeliminować. Oprócz tej niedoskonałości zdarzają się inne, ale nie wpływają na ocenę pracy. Nie zauważono w jej treści istotnych błędów „maszynowych” – np. przekreślonych słów, to zapewne skutek właściwie przeprowadzonej korekty końcowej. W tekście pracy można natrafić na fragmenty pisane niekiedy niezgodnie z zasadami polskiej składni, choć należy przyznać, że jest ich niewiele. Elementy graficzne pracy natomiast to jeden z **najmocniejszych argumentów na „plus”(!)**. Są bardzo wysoko oceniane przez recenzenta, przede wszystkim ze względu

na przejrzystość i ich oryginalność. Zostały sporządzone z odpowiednią troskliwością o ich czytelność. Świadczy to o dużej dbałości Autora o ostateczny wygląd pracy (choć i tu jest wyjątek – brakujący rysunek 4.5, str. 145 – „zapodział” się na dysku komputera?). Zawartość załączników nie budzi żadnych wątpliwości.

Biorąc powyższe pod uwagę, **ocena strony formalnej rozprawy** jest bardzo **pozytywna**. Praca daje wrażenie spójności i zawiera wszystkie wymagane przepisami prawnymi składniki (streszczenie w języku angielskim).

Niektóre z niedoskonałości edycyjnych mają swoje źródło w warstwie koncepcyjnej całej rozprawy doktorskiej. Zaprezentowany we wstępie (na rysunku W.2., str. 12) podział na rozdziały teoretyczne, hybrydowy i empiryczne staje się dopiero teraz zrozumiały. Teoretyczne to rozdział 1 i 2, hybrydowy to rozdział 3, a końcowe – mają charakter empiryczny. Rozdział 4 jako zawierający rozważania nad metodami badawczymi ma charakter także ściśle teoretyczny. Burzy to nieco przejrzystość podziału. Warto rozważyć, przy próbie ewentualnej publikacji jego umiejscowienie. Wątpliwości budzi fakt, że już w rozdziale 3 pojawiają się badania, a dopiero 4 ma charakter metodyczny. Ta niekonsekwencja wiąże się z wątpliwościami dotyczącymi tytułu całej pracy i jej celu głównego, które pozostały niespójne. Szczególnie cel pracy skupia uwagę na wątku przeglądarki kredytowej w sytuacji, gdy tytuł sugeruje holistyczne przedstawienie rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce. Ta niekonsekwencja budzi niepokój i ocena warstwy koncepcyjnej w relacji do dwóch poprzednich jest w rezultacie najniższa. Ale i ta ocena rozprawy – ocena strony **koncepcyjnej** jest i musi być ostatecznie **pozytywna**, bo rozprawa zawiera konieczne składniki, choć jej tytuł, struktura, a tym samym i jej cel mogłyby być dobrane bardziej szczęśliwie.

5) ZESTAWIENIE WALORÓW I WAD DYSERTACJI

Konieczne jest zestawienie, najważniejszych walorów i wad rozprawy doktorskiej Pana magistra Piotra Borkowskiego

Kluczowe walory rozprawy to:

1. wypełnienie luki w polskojęzycznej literaturze z ekonomii i finansów na temat struktury rynku instytucji pośrednictwa kredytowego i wdrażania na nim innowacyjnych technologii
2. Autor szeroko przedstawił skutki gospodarcze i przede wszystkim finansowe oraz pozafinansowe wdrażania opisywanych technologii;
3. pasja poznawcza i wyjątkowa determinacja badawcza Autora, które pomogły Jemu zrealizować zaplanowane badania, pomimo trudności narzuconych warunkami pandemii COVID-19;
4. rzetelność badawcza w warstwie teoretycznej polegającej na pracy z literaturą przedmiotu (319 przypisów), jak i w warstwie empirycznej, ponieważ Autor potrafił samodzielnie odpowiednio zaplanować, przeprowadzić i w końcu opracować otrzymane wyniki;

5. trafność spostrzeżeń i rekomendacji dotyczących rzeczywistych atutów konkurencyjnych jakie stały się domeną instytucji pośrednictwa kredytowego ukierunkowanych na stosowanie nowoczesnych technologii, na tle innych które z takiego podejścia zrezygnowały;
6. podjęcie systematyzacji pojęć dotyczących technologii stosowanych w instytucjach pośrednictwa kredytowego (słowniczek) i punkt 1.2 rozdziału 1.

Najważniejsze słabości i niedociągnięcia rozprawy, to (oprócz punktu pierwszego trudno było znaleźć inne):

1. brak spójności pomiędzy tytułem, a celem głównym, bo co zaskakujące cele pomocnicze są jak najbardziej zrozumiałe i właściwie sformułowane (może poza celem C4),
2. hipotezy zostały sformułowane zdaniem recenzenta zbyt operacyjnie, praca w całości zasługuje na lepiej dopasowane do jej treści hipotezy o bardziej ogólnych treściach;
3. przygotowanie koncepcji rozprawy bez uwzględnienia elementu ludzkiego mimo „obietnic” sugerowanych domyślnie jej tytułem, choć, co trzeba przyznać Autor w zakończeniu sam to krytycznie zauważa (wniosek 16),
4. mimo, że nie wysuwano tej uwagi wcześniej, to po analizie całości pracy wydaje się, że dobrze byłoby aby podpunkt I rozdziału I nie ograniczał się tylko do Nowej Ekonomii Instytucjonalnej, ale szerzej do najnowszych trendów w rozwoju ekonomii (choć sięgnięcie aż do dorobku T. Veblena należy zaliczyć na „plus”).

W ocenianej dysertacji wyraźnie widoczna jest przewaga walorów nad stronami słabszymi. Dzieje się tak zarówno w warstwie merytorycznej (wysoka ocena na „plus”), formalnej (równie wysoka ocena na „plus”) jak i koncepcyjnej(ocena pozytywna). Sprawia to, że **rozprawa doktorska Pana magistra Piotra Borkowskiego jest oceniona pozytywnie.**

6) KONKLUZJA I WNIOSEK KOŃCOWY

Rozprawa doktorska w świetle przepisów ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym (art. 187, ustawy z 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U z 2023 poz. 742) powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej. Rozprawa w kształcie przedstawionym przez Pana mgr Piotra Borkowskiego te wymogi spełnia. Celem głównym badań (i jak należy domniemywać całej rozprawy doktorskiej) było „... *ukazanie skali użyteczności systemu (porównywarki internetowej) oraz próba budowy modelu ekonomiczno-finansowych czynników i stref wpływających na rozwój rynku pośrednictwa kredytowego w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem zmian wywołanych przez pandemię COVID-19...*”. Autor rozwiązał

problem naukowy sformułowany jako cel główny pracy poprzez zrealizowanie założonych i przedstawionych we wstępie 4 celów pomocniczych.

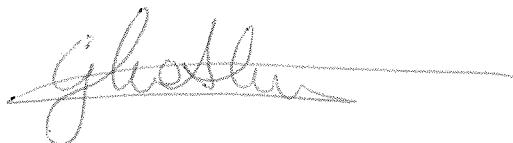
Przyjęte na wstępie przygotowań do badań trzy hipotezy badawcze zostały potwierdzone w tym samym, pełnym stopniu. Praca jest ciekawa a jej treść inspiruje do wielokierunkowych rozważań i mam nadzieję, że będzie jeszcze przedmiotem wielu merytorycznych dyskusji.

Rozprawa doktorska Pana magistra Piotra Borkowskiego stanowi dzieło oryginalne, wskazujące na ważne i interesujące poznawczo oraz aplikacyjnie wnioski, zawiera trafne spostrzeżenia świadczące o szerokiej wiedzy teoretycznej Doktoranta i dobrej znajomości praktycznych aspektów funkcjonowania opisywanych kategorii instytucji, w tym przede wszystkim instytucji pośrednictwa kredytowego i wdrażanych przez nie technologii informacyjnych. Podjęty trud badawczy, troskliwe przygotowane i przeprowadzone poszczególne ich etapy oraz przygotowanie i przeprowadzenie badań empirycznych przy pomocy świadomie dobranych metod, pozwalają stwierdzić, że Doktorant jest gotowy do samodzielnego prowadzenia badań i przygotowywania interesujących opracowań naukowych.

Biorąc wszystkie powyżej przytoczone argumenty stwierdzam, że przedstawiona do oceny rozprawa doktorska spełnia kryteria wskazane w art. 187 ustawy z 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U z 2023 poz. 742) i może być podstawą do ubiegania się o nadanie stopnia naukowego doktora. Wnoszę tym samym o dopuszczenie Pana magistra Piotra Borkowskiego do publicznej obrony, zgodnie z procedurami obowiązującymi na US a prowadzącymi do nadania Jemu tytułu doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse.

Ponieważ zostałem uprzedzony o takiej możliwości, to z uwagi na wysokie oceny przede wszystkim wysiłku włożonego w przygotowanie i przeprowadzenie badań, oraz przygotowanie rozprawy uważam, że o ile spełnione będą inne przewidziane odrębnymi przepisami warunki, należy w uznaniu osiągnięć Pana magistra Piotra Borkowskiego zgłosić Jego pracę do wyróżnienia przez Radę Naukową Instytutu. Podobnie, o ile będzie to możliwe, uważam, że warto rozważyć publikację okrojonej wersji pracy. Z całą pewnością jej treść będzie inspiracją dla kolejnych adeptów nauk ekonomicznych i finansowych a także powinna spotkać się z zainteresowaniem osób związanych z rynkiem pośrednictwa kredytowego w Polsce.

Z poważaniem

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Głogowski', written over a horizontal line.